

Сидоренко Н.І.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології

(Херсонський державний університет)

Книга для дітей другої половини ХХ століття: історичний аспект

Літературу для дітей та дитячу книгу зокрема слід розглядати в історико-культурному контексті певного періоду як складову цілісного літературного процесу.

Під час обговорення проекту нової десяти томної «Історії української літератури» на сторінках журналу «Слово і час» висловлювалися різні думки щодо сучасних підходів до дослідження літературного процесу (збірник матеріалів цієї дискусії виданий 2005 року в Києві під назвою «Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти)» [4]). Т.Денисова поставила навіть таке питання: «Чи можна створити історію літератури в позаісторичну добу?», винісши його в назву своєї статті. Вона зазначила, що це питання «не лише проблемне, а й проблематичне, бо хіба ж можна охопити (описати, систематизувати, кваліфікувати) безмежну кількість унікальних і неповторних творів, що з'явилися чи то за потребою душі, чи то за лише їх авторам відомими законами, чи то взагалі за натхненням?! Утім, хто й коли чітко визначив, що з написаного можна віднести до художньої літератури? І як схарактеризувати поняття естетичної цінності, згідно з якою той чи той твір вводиться чи не вводиться до складу літературних історій?» [4, с. 39].

Подібні сумніви цілком закономірні й досить поширені серед літературознавців, особливо з постмодерністським світоглядом. Утім, незважаючи на кризу традиційного історизму (як і методології гуманітарних наук у цілому), майже всі учасники дискусії врешті-решт доходили висновку про необхідність створення нової історії української літератури, пропонуючи в її основу покласти то постмодерну парадигму чи геокультурний проект

(Я.Поліщук), то ідею національного розвитку (Наталя Шумило), то триєдність «національне – загальнолюдське – духове» (Лариса Мороз), то якісь інші концептуальні парадигми та відповідні їм методики аналізу.

Особливу роль у літературному процесі відіграла поява генерації шістдесятників (Ліна Костенко, І.Драч, М.Вінграновський, В.Симоненко, В.Стус, Гр.Тютюнник, Вал.Шевчук, Є.Гуцало, В.Дрозд та ін.), що суттєво вплинули на подальший розвиток як усієї української літератури, так і «дитячої книги» зокрема.

Література для дітей та книгаітей для , як відзначив С.Іванюк, особливо зазнала руйнівного впливу «догматизованих приписів соціалістичного реалізму», хоча зі зміною соціально-політичної обстановки в країні після смерті Сталіна та з відновленням у 1956 році діяльності Дитвидаву України (нині «Веселка») перед нею начебто відкрилася заманлива перспектива бурхливого розвитку.

Цьому дослідникові належить слушне спостереження, що в той час прозові твори для дітей стали виходити з-під пера письменників, які вже мали ім'я, завойоване в «дорослій» літературі (зокрема П.Панч, І.Сенченко, А.Шиян та ін.). Повісті й оповідання М.Стельмаха, І.Багмута, Гр.Тютюнника, Є.Гуцала, А.Дімарова, Ніни Бічуї та ін., за висловом С.Іванюка, «з'являлися й існували в літературі для дітей, підносячись над її звужено «специфічними» приписами й регламентаціями» [2, с. 395]. Наприкінці 50-х та на початку 60-х років стали писати для дітей і такі талановиті майстри слова, як Б.Комар, В.Кава, В.Близнаць, К.Гриб, В.Малець та інші, пізніше – В.Рутківський, М.Вінграновський, А.Костецький, але посилення ідеологічного тиску, яке розпочалося після нетривалого «потепління», не дозволяло цим творчим індивідуальностям розкритися вповні.

Як констатував С.Іванюк, з кінця 60-х рр. у літературі для дітей «знову все зводилося до виховного моменту. Естетичні критерії стали другорядними, ставились під сумнів фантазія, гумор, розкутість, неоднозначність розв'язання конфліктів» [2, с. 395]. Окремі дитячі

письменники намагалися протестувати проти цього. Наприклад, В.Нестайко відверто сказав, що «твори для дітей, переповнені «святковою мажорністю», звучить фальшиво та штучно і сприймаються як художня неправда, викликають заперечення, незгоду, навіть роздратування» [3, с. 21]. Як слушно зауважив С.Іванюк, навіть у ті часи найкращі письменники «намагаються говорити з дітьми про вічні, загальнолюдські проблеми. Особливо цінним є доробок поетів і прозаїків, які намагалися – відверто або шляхом метафоризації – протистояти загальній тенденції до пригнічення особистості, нівелювання людського в людині» [2, с. 397].

У художній прозі для дітей, як і в усій українській літературі 60–80-х років, поглиблюються психологізм, гуманістичні тенденції, актуалізується морально-етична проблематика, тому зростає питома вага повісті, урізноманітнюються її жанрові форми та поетика. «На зміну сурогатним підробкам, що оспівували героїчні подвиги, прийшли веселі й дотепні твори, побудовані за сюжетно-композиційними канонами народних казок (нові книжки Ю.Збанацького, Л.Письменної, поетичні твори Г.Бойка). Казка звертається до загальнолюдських цінностей, конфлікт (хоч і не зовсім позбавлений того ж ідеологічного ангажементу) починає відображати зіткнення сил добра і зла в їхньому первісному розумінні» [2, с. 394]. «Пригоди чорного kota Лапченка, описані ним самим» І.Багмута, повісті-казки В.Нестайка, А.Давидова, В.Близнеця та інших талановитих авторів відкрили новий етап у розвитку української прози для дітей.

У поезиці дитячих книжок актуалізуються фантастичний та пригодницький компоненти, анімалістика, гумор, розважальні та ігрові інтенції, що суперечило соцреалістичному канону цього жанрового підвиду. Особлива увага до психології героя сприяє творенню повнокровних індивідуалізованих характерів. Досліджуючи проблему становлення особистості та шляхи її художньої реалізації в шкільній повісті 60–80-х років, П.Кириченко звернув увагу на нові принципи моделювання характеру героя, відзначивши, що «на сторінках дитячих книжок почали оживати пристрасті,

характерні для складних духовних і душевних процесів перетворення дитини в особистість» [1, с. 83].

У художній інтерпретації теми воєнного дитинства найяскравіше виявилася полярність позицій представників соцреалізму та шістдесятництва, особливо у вирішенні проблеми дитячого героїзму.

В українській художній прозі 60–80-х років ХХ ст., за спостереженням В.Дончика, «переважали ліричні й лірико-психологічні, лірико-філософські, лірико-гумористичні твори (передусім повісті й новелістика)» [1, с. 164]. Це позначилося й на книгах про дітей та для дітей, особливо на тих, які було написано під впливом О.Довженка і шістдесятників. У зазначений період яскраво виявилася тенденція до перетворення теми дитинства у загальнолітерну тему.

Список використаних джерел та літератури

1. Діалектика художнього пошуку: літ. процес 60–80-х років / за ред. В.Дончика. – К.: Наук. думка, 1989. – 246 с.
2. Історія української літератури ХХ століття: у 2 кн. Кн. 2. Ч.2: 1960–1990-і роки: навч. посібник / за ред. В.Г. Дончика. – К.: Либідь, 1995. – 512 с.
3. Нестайко В.З. Чому я пишу для дітей /Всеволод Нестайко // Література. Діти. Час: зб. літ.-крит. статей про дит. літературу. – Вип. 14. – К.: Веселка, 1989. – С. 121 – 126.
4. Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти): Збірник. – К.: Фенікс, 2005. – 260 с.